

Wiesław Stec

Uniwersytet w Białymstoku

Retoryka w przepowiadaniu

Spektakularny powrót retoryki jako osobnej dyscypliny wiedzy i przedmiotu dydaktyki szkoły średniej i wyższej jest faktem niezaprzeczalnym. Powszechnie mówi się i pisze o jej znaczeniu już nie tylko w literaturoznawstwie, dziennikarstwie, naukach prawnych czy politycznych i samej polityce, ale też w ekonomii, muzyce, a nawet w dyscyplinach ścisłych. Jednym z pól oddziaływania retoryki budzącym w ostatnich latach wyjątkowe zainteresowanie badawcze jest homiletyka. Wymiernym tego rezultatem są liczne konferencje naukowe i jeszcze liczniejsze studia ogólne i szczegółowe (po części będące tych konferencji pokłosiem), zarówno badaczy rodzimych, jak i obcych, tłumaczone na język polski. Wśród tych pierwszych na wymienienie zasługują prace K. Panusia¹, W. Ostafińskiego², G. Siwka³, W. Przyczyny⁴ i H. Sawickiego⁵, podejmujące zagadnienia historii i teorii sztuki przepowiadania w Kościele katolickim, ze szczególnym uwzględnieniem Kościoła polskiego. Wśród tych drugich wyjątkowo cenne są studia R. Meyneta⁶ od-

¹ K. Panuś, *Kaznodziejstwo w katedrze krakowskiej*, t. 1–2, Kraków 1996; *Zarys historii kaznodziejstwa w Kościele katolickim*, Kraków 1999; *Wielcy mówcy katedry na Wawelu*, Kraków 2008.

² W. Ostafiński, *Wstęp w teorii i praktyce kaznodziejskiej*, Kraków 2002.

³ G. Siwek, *Przepowiadać skuteczniej*, Kraków 1992; *Miejsce retoryki w homiletyce*, w: *Retoryka dziś. Teoria i praktyka*, red. R. Przybylska, W. Przyczyna, Kraków 2001.

⁴ W. Przyczyna, *Kaznodziejski przekaz opowiadań biblijnych*, Kraków 2000.

⁵ H. Sławiński, *Między ciągłością a zmianą*, Kraków 2008.

⁶ R. Meynet, *Wprowadzenie do hebrajskiej retoryki biblijnej*, przeł. K. Łukowicz, T. Kot, Kraków 2001.

krywającego tajniki retoryki hebrajskiej przy zastosowaniu teorii retorycznej jako narzędzia badania tekstu biblijnego, a przede wszystkim fundamentalna dla teorii dwudziestowiecznej homiletyki monografia K. Müllera⁷. Brakowało jednak syntetycznego i praktycznego ujęcia całości problematyki, co było odczuwalne tym bardziej, iż od czasu wydania ostatniego w naszej historiografii podręcznika retoryki dla kaznodziejów autorstwa H. Haducha⁸ upłynęło ponad osiemdziesiąt lat. Taki stan rzeczy to wynik traktowania homiletyki wyłącznie jako przedmiotu teologicznego, jak i formułowanych (w tym również przez samych teologów) zarzutów wobec sztuki przekonywania jako wiedzy nieprzydatnej w głoszeniu słowa Bożego. Stereotypy te podważa *Podręcznik retoryki homiletycznej*⁹ autorstwa zmarłego w roku 2006 profesora Mirosława Korolki, znanego badacza piśmiennictwa staropolskiego i niestrudzonego popularyzatora retoryki w Polsce i jej obecności w naszym systemie edukacyjnym. To niedokończone dzieło zostało – zgodnie z wolą autora – zredagowane przez ks. Jerzego Jaśkiewicza na wzór wydanego wcześniej akademickiego skryptu zatytułowanego *Przekonuj i daj się przekonać*¹⁰.

Podobnie jak w tym ostatnim i innych swoich poprzednich pracach, również i w recenzowanej książce, Korolko uzasadnia konieczność znajomości retoryki przez kaznodziejów zagrożeniami, których źródłem jest ona sama, a właściwie jej nieetyczne wykorzystanie. „I dlatego tych umiejętności (tj. dialektyki, retoryki i erystyki – W.S.) – pisze we wstępie – musimy się dziś uczyć w sposób szczególny, by samemu wyjść naprzeciw sofistycy XXI wieku i umieć ochronić słuchaczy naszych kazań od sidła sofistycznych i pułapek erystycznych”¹¹. Wyraźne to nawiązanie do św. Augustyna, który w *De doctrina Christiana* argumentował, że skoro z osiągnięć sztuki oratorskiej korzystają mówcy szerzący fałsz, to tym bardziej powinni po nią sięgnąć głosiciele prawdy. Korolko podejmuje tym samym polemikę z modnym dzisiaj rozumieniem retoryki jako narzędzia współczesnego relatywizmu poznawczego i komunikacji służącej wyłącznie manipulacji i dominacji, co najpełniej reprezentuje wydane niedawno w języku polskim studium Karstena Bredemaiera¹². Dylemat między standar-

⁷ K. Müller, *Homiletyka na trudne czasy*, Kraków 2003.

⁸ H. Haduch, *Zasady wymowy ogólnej i kościelnej. Dla użytku duchowieństwa*, Kraków 1927.

⁹ M. Korolko, *Podręcznik retoryki homiletycznej*, oprac. i przygot. do druku ks. G. Jaśkiewicz, Kraków 2010.

¹⁰ M. Korolko, *Przekonuj i daj się przekonać*, Piotrków Trybunalski 2003.

¹¹ M. Korolko, *Podręcznik retoryki...*, s. 16.

¹² K. Bredemaier, *Czarna retoryka. Siła i magia języka*, przeł. J. Miron, Warszawa 2007; zob. też: *Sekrety retoryki*, przeł. D. Kuczyńska-Szymala, Gliwice 2008 oraz tegoż, *Werbalna prowokacja*, przeł. M. Kalinowski, E. Klej, K. Patoleta, Gliwice 2008.

dami etycznymi perswazji a skutecznością osiągnięcia celu, obecny w retoryce od początku, uzyskuje w *Podręczniku* arbitralne rozstrzygnięcie w postaci jednoznacznej kwalifikacji i selekcji analizowanych technik przekonywania, tym bardziej ważnej w tak delikatnej materii, jaką jest przepowiadanie słowa Bożego. Nie tylko ono samo przecież, ale i sposób jego przekazywania kształtuje wrażliwość etyczną uczestników tego specyficznego dyskursu komunikacyjnego.

Koncepcja *Podręcznika retoryki homiletycznej* nawiązuje do schematu wcześniejszych kompendiów autora, odwołujących się do tradycji nauczania retoryki w obrębie trzech obszarów wiedzy: teorii, wzorów oratorskich i literackich oraz praktycznych ćwiczeń w komponowaniu przemówień. Do tych wzajemnie uzupełniających się części dodano słownik terminów terminologicznych, najważniejsze aksjomaty retoryki, sentencje o retoryce i erystyce oraz wskazówki bibliograficzne. Te ostatnie ograniczają się do opracowań podstawowych i to dawniejszych, zaktualizowanych przynajmniej częściowo w przypisach szczegółowych. Mimo tak bogatej i różnorodnej zawartości oraz nasycenia konkretami studium Korolki jest niezwykle klarowne w układzie i spójne w sposobie prowadzenia wykładu.

Część pierwsza opracowania przynosi wyjaśnienie najważniejszych teoretycznych zagadnień dialektyki, retoryki i erystyki w układzie systemowo-logicznym. Znalazły się tu zarówno kwestie ogólne dotyczące m.in. podstawowych typów perswazji, celów i rodzajów retorycznych, tropów i figur, jak i charakterystyczne dla zdefiniowanej w tytule opracowania problematyki: historycznych związków sztuki perswazji i przepowiadania, hermeneutyki biblijnej czy retoryki hebrajskiej. Tę ostatnią zwłaszcza kwestię uznać należy za wyjątkowo istotną i poznawczo płodną w świetle coraz powszechniejszego przekonania o zakorzenieniu współczesnej homiletyki (w większym niż dotąd stopniu) w retoryce komunikacyjnej i wzrastającej roli *Biblii* w głoszeniu słowa Objawionego.

Podobną wartość – wykraczającą poza praktyczną przydatność – ma niezwykle dokładne potraktowanie przez autora problematyki argumentacji retorycznej i erystycznej oraz położenie nacisku na jej wymiar logiczny i etyczny. Być może pozwoli to uniknąć dzisiejszym i przyszłym kaznodziejom jednego z podstawowych mankamentów ich sztuki, jakim jest ograniczanie się zasadniczo do perswazji peryferyjnej kosztem redukcji bądź wręcz odrzucenia perswazji centralnej opartej na rzeczowym uwierzytelnianiu.

Część teoretyczna dopełniona została alfabetycznym słownikiem terminów retorycznych, dialektycznych i erystycznych, liczącym 124 pojęcia z definicjami etymologicznymi słów greckich i łacińskich. Dobrym pomysłem

było usytuowanie go w tym właśnie miejscu podręcznika, co ułatwia czytelnikowi śledzenie wywodu i zrozumienie trudnych niekiedy dla laika kwestii szczegółowych.

Zaskakuje natomiast nieobecność – mimo deklaracji zawartej we wstępie – ćwiczeń praktycznych, utrwalających wiedzę i wspierających sztukę wygłaszania kazań (kultura żywego słowa). Słabość ta uwidacznia się zwłaszcza w porównaniu z innymi opracowaniami Korolki, wyposażonymi w reprezentatywny i zróżnicowany materiał ilustracyjny¹³. Zamieszczenie trafnie dobranych propozycji metodycznych i przykładów dostosowanych do stopnia zaawansowania wiedzy językowej i kulturowej odbiorców służyć mogłoby pogłębieniu znajomości teorii i stanowić inspirację dla obserwacji retoryki praktycznej, zarówno kościelnej, jak i pozakościelnej. *Podręcznik* jest, co najwyżej, dobrą podstawą do samodzielnego ich przygotowania.

Brak części egzemplarycznej rekompensuje w pewnym stopniu aneks źródłowy, będący najbardziej rozbudowaną częścią kompendium. Zawiera on przegląd – zdaniem autora – najważniejszych dla omawianej tematyki traktatów teoretycznych i współczesnych interpretacji problemów szczegółowych, dokonanych przez historyków filozofii i logiki (G. Reale, M. Czarnowska). Znalazły się tu zarówno teksty klasyczne, m.in. Gorgiasza czy Arystotelesa, jak i – przede wszystkim – średniowieczne i nowożytne wypowiedzi teologów i autorów kościelnych różnych ortodoksji: św. Augustyna, Cypriana Soareza, Alberyka z Monte Cassino, Filipa Melanchtona i Johana Sturma. Najobszerniej, co zrozumiałe, przywołany został traktat Augustyński, stanowiący podstawę retoryki chrześcijańskiej, notabene wydany raz tylko (jak dotąd) w przekładzie na język polski¹⁴. Korolko nie ograniczył się przy tym do księgi czwartej *De doctrina Christiana* w całości poświęconej wymowie kościelnej. Sięgając do ksiąg poprzedzających, skupionych wokół zagadnień semiotycznych oraz hermeneutycznych, wydobył z nich tezę o ściślejszej zależności sztuki dobrego mówienia i sztuki dobrego myślenia i uczynił ją fundamentem przyjętej przez siebie koncepcji wykładu.

Spośród tekstów nowożytnych najwięcej miejsca w antologii znalazło się dla znanego powszechnie studium Schopenhauera. Wypisy z *Erystyki* skorelowane zostały ściśle z częścią teoretyczną, prezentując czytelnikowi konkretne zastosowania skatalogowanych i opisanych wcześniej chwytów sofistycznych.

¹³ M. Korolko, *Sztuka retoryki*, wyd. 2, Warszawa 1998; tegoż, *Retoryka i erystyka dla prawników*, Warszawa 2001; tegoż, *Przekonuj i daj się przekonać*.

¹⁴ Św. Augustyn, *De doctrina Christiana. O nauce chrześcijańskiej*, przeł. J. Sulowski. Warszawa 1989.

Doceniając wartość poznawczą i dydaktyczną wykorzystanych w kompendium źródeł, nie sposób nie zauważyć wśród nich symbolicznej wręcz liczby wzorcowych kazań/homilii, zredukowanej wyłącznie do tekstów św. Pawła. Uwzględnienie znakomitych przykładów dawnych realizacji oratorskich (Skarga, Birkowski) i nade wszystko współczesnych (Jan Paweł II, kardynał Stefan Wyszyński, ks. prof. J. Tischner czy ks. J. Popiełuszko) ułatwiłoby niewątpliwie budowanie własnej sztuki przepowiadania. Niedostatek to wszakże typowy dla niemal wszystkich opracowań poświęconych homiletyce, chętniej podejmujących zagadnienia historyczne i teoretyczne kosztem materiału przykładowego. Dobrze przynajmniej, że część źródłowa *Podręcznika* zachęca czytelnika, nawet bliżej nieobeznanego z tematem, do sięgnięcia po pełne wersje cytowanych tekstów.

Książka Korolki uświadamia, iż słowo Boże może być głoszone lepiej i skuteczniej dzięki znajomości zasad klasycznej, grecko-rzymskiej retoryki i że tylko w takiej postaci jest ona w homiletyce narzędziem podstawowym i niezastąpionym. Ze świadomością tego oczywistego faktu wśród współczesnych kaznodziejów bywa różnie, podobnie jak z praktycznymi ich kompetencjami oratorskimi. Dobrze więc by się stało, gdyby to pożyteczne opracowanie znalazło właściwe miejsce w dydaktyce Kościoła, a ci, którzy „kazają”, zarówno na ambonie, jak i w środkach masowego przekazu, sięgali po nie jak najczęściej.

Rhetoric in Foretelling

Summary

The paper is a review of *Podręcznik retoryki homiletycznej* by Mirosław Korolko. The author conducts the analysis of its contents and evaluates it in terms of methodical values as well as its usefulness for a modern preacher.